

מזיכרונותיה של ניצולה במפגש עם מאשה גרינבאום – לחיות עם

הזיכרון

למען הציל אותה מידם

הפגישה בין מאשה לחנה לאה היתה בבני ברק. שתיהן ניצולות שואה. פתאום, אחרי הרבה שנים של שתיקה, הסכימה חנה לאה לפתוח את לבה ולספר את סיפורה המופלא – סיפור הצלתה של רחל"ה, המתחנתת בקרוב.

אחי יוסף ואני היינו תאומים, נולדנו בשנץ שלייד קובנה. להורי, יחיאל מיכאל ושרה גרכטיקר, לא היו עוד ילדים. היה לנו בית גדול, גן כמעט בגודל שדה שבו זרענו ירקות, ובוסתן פירות למכירה. אמא ניהלה את המשק הגדול, ואבא היה סוחר. נחשבנו לעשירים, בעלי בתים מכובדים בקהילה. העסקנו מספר עובדים, ושתי נערות ליטאיות גרו אצלנו שנים רבות: אחת עבדה בבית, והאחרת עזרה במכירה. התקשרנו אליהן מאוד, ולמרות היותן קתוליות הרגישו אונה ומריה עצמן כחלק מהמשפחה. ב-1915, בימי מלחמת העולם הראשונה, הגלה הצאר את יהודי ליטא לעומקה של רוסיה. כ-250 אלף יהודים גורשו מבתיהם וממולדתם, אך הודות למשפחותיהן של אונה ומריה נשארנו בליטא ועברנו לגור בכפר על-ידן. חיינו בקרב האיכרים הליטאים; הם היו ידידותיים, וכך עזרנו זה לזה בכבוד הדדי. אחרי המלחמה חזרנו הביתה לשנץ. אבי שיקם את עסקיו, ובין לקוחותיו היה מנזר האחיות בעיר.

רוב הנזירות הכירו את אבי אישית וכיבדוהו. אחרי זמן מה פגש אבי לראשונה את הנזירה הראשית, אם המנזר, וכל המשפחה שמעה על הפגישה המשונה. הנזירה, אשה חזקה וקשוחה, הסתכלה עליו ופתאום אמרה:

"אדוני, שם משפחתך, גרכטיקר (שפירושו: איש צדק), מוצא חן בעיני. מה שמך הפרטי?"

"יחיאל מיכאל", ענה אבי, "זהו שם של מלאך".

"גם אצלנו, הנוצרים, יש מלאך עם אותו שם", אמרה הנזירה.

"נכון", אמר אבא, "המלאך הוא בוודאי אותו המלאך".

"אם זה אותו מלאך ואותו אלוהים", שאלה הנזירה, "מדוע אתם לא מאמינים באלוהים שלנו ובנו? אבל יבוא יום, שגם אתם תאמינו בו. הרי הוא היה אחיכם!"

אבא ענה בנימוס ובלי פחד: "הרי לא נפגשנו לדבר על אלוהים. הדבר החשוב הוא שכל אחד יאמין בשלו, ושכולם יקיימו את מצוותיהם, ובמיוחד שיכבדו זה את זה ואת חיי כל אדם. אז יוכלו לחיות יחד בסובלנות, וכל העולם יהיה מקום טוב יותר".

מאותו יום התייחסה הנזירה אל אבי ביתר דרך ארץ ונתנה הוראה, שרק אתו יעשו את כל העסקים, משום שיש לה אמון מלא ב"פונס, אדון חיל גרכטיקר". ואכן, אבא המשיך לספק את צורכי הנזירות מ-1917 ועד 1940.

אחי יוסף התחנך בחדר ובישיבות, כדרכם של יהודי ליטא הדתיים. הורי רצו תלמיד-חכם, סוחר אם ירצה – אבל לא "עם הארץ". ליוסף היה מורה פרטי לגרמנית ורוסית ומורה מיוחד למתמטיקה.

משנת 1919 למדתי בבית-ספר עממי ובגימנסיה את כל המקצועות בעברית, וגם סיימתי קורס לאחיות. הורי עבדו קשה מבוקר עד ערב, אך לא התלוננו. בביתנו לא נשמע קול רם, וכולם דיברו בסבר פנים יפות ובנחת, בכבוד ובדרך ארץ: כך אתנו, הילדים ובני משפחה אחרים, עם קרובים, וידידים, וכך עם עובדים בבית המסחר ועם הנערות ששירתו בבית. כך גם חינכו אותנו לסובלנות ולכיבוד כל אדם שפגשנו בבית או מחוצה לו.

ב-1931 התחתן אחי יוסף עם ליובה, נערה מפוניבז', בשידוך שהורי סידרו לו. מאחר שהסתפקו במועט ולא ציפו לדברים מיוחדים, היו תמיד מרוצים ונראו מאושרים. אחרי כארבע שנים של ציפייה וכמיהה נולדה בתם רחל'ה בשנת 1936. היא היתה ילדה יפה מאוד ודמתה כשתי טיפות מים לאחי יוסף.

התחתנתי באותה שנה. הייתי אז כבר בת 25, והורי דאגו מאוד שמא אשאר בתולה זקנה, מפני שלא הסכמתי לשידוכים, אלא התאהבתי וחיכיתי למאיר. הכרתי את מאיר כחבר של אחי, והיתה זו אהבה ממבט ראשון. הוא גם מצא חן בעיני הורי. מאיר בא מטלז. הוריו היו עניים ולא יכלו לעזור לו. לכן למד בקובנה הנהלת פנקסים, עבד מספר שעות ביום בבית מסחר, ובערב למד בישיבת סלובודקה. מעת לעת היה שולח משהו להוריו – אף שהיה זקוק לכסף לאוכל, לתשלום שכר דירה, לשכר לימוד וקניית ספרים. לפעמים היה בא לביתנו ללמוד בחברותא עם אחי. כאשר היה נכנס לחדר האוכל לשתות כוס תה עם קוביות סוכר – שתמיד היה מוכן על שולחן חדר האוכל – היינו מחליפים בינינו כמה מילים וכמה מבטים. בגעגועים חיכיתי להפסקות הללו של שתיית התה.

אחרי שנתיים דיברו הורי עם מאיר על תכלית. הם הציעו לו עזרה בכל, אך מאיר הודה ואמר: "באמת אינני צריך שום דבר. אכן, אני רוצה להתחתן עם חנה לאה כאשר אוכל לפרנס אותה – אם תרצה לחכות לי". בנחת ובמאור פנים טענו הורי שהרי הוא כבר זיווגה של חנה לאה בתם, ולכן הם רוצים לתמוך בו כדי שלא יצטרך לחכות הרבה זמן – אך מאיר שוב הודה וסירב.

חיכיתי לו כמעט חמש שנים! כשנישאנו, עבד מאיר בחברה גדולה בקובנה, ואחרי החתונה פתחו הוא וחבר שלו משרד משלהם. שכרנו דירה, והורי שלחו לנו רהיטים כמתנת חתונה. שנינו לא היינו עוד צעירים לפי מושגי הימים ההם, אבל אהבנו מאוד זה את זה אהבה חמה וכנה. אבא אמר לי פעם: "חנה לאה, אל תחשפי את רגשותייך כלפי חוץ. לא כדאי שאנשים יקנאו בך".

כאשר נכנסו הגרמנים לליטא ב-22 ביוני 1941 – שנה אחרי שנעשתה רפובליקה סובייטית – היו לי כבר שני ילדים: הבכור ישראל היה בן 4, ואחיו ברל'ה בן 3. כאשר נפלו הפצצות על

העיר, הסתתרנו במקלט במרתף. המלחמה הגרמית-הסובייטית בליטא ארכה רק כמה ימים, אך לא היתה לנו אפשרות להיות בקשר עם המשפחה בשנץ. כשיצאנו מן המרתף לדירתנו, טלפנתי לאחי ולהורי ושמחתי מאוד לשמוע את קולותיהם. הורי סיפרו שהם עומדים לבוא משנץ לכמה ימים לסלובודקה לביקור חולים ולהתייעץ עם הרופאה שפרה יטקונסקי, קרובתנו. כולם דאגו להווה ולעתיד ולא ידעו למה לצפות. דברי הפליטים היהודים מפולין, שהגיעו לליטא, הדהדו באוזני, וראיתי איך עמדו ימים שלמים בתורים ארוכים ליד קונסוליות שונות. "לא חשוב להיכן", אמרו, "אנו רוצים לברוח מהגרמנים; אנו מפחדים מאוד מהמלחמה שתבוא, וככל שנצליח להתקדם ולהתרחק – כך ייטב לנו. ניסע לכל מקום שיקבל אותנו: יפן, שנחאי, ספרד, פורטוגל או טורקיה".

החדשות מהעיתונות הגרמנית, שהגיעו לליטא אחרי עליית היטלר לשלטון, הדאיגו אותנו כמו את כל העולם היהודי. היינו במבוכה ובמצוקה, ולא ידענו מה עלינו לעשות. מעטים מאוד הבינו ממש את המציאות וידעו שהיהודים לא יקבלו כל עזרה, אבל אף אחד לא חזה את תכניותיהם השטניות של הגרמנים, את ההשמדה הסופית.

ביום רביעי בלילה עלינו מהמרתף כי נפסקו ההפצצות, וביום חמישי בבוקר שמענו את החדשות הראשונות. בתקופת הביניים בין בריחת הרוסים להשתלטות הגרמנים על ליטא ערכו הליטאים הלאומנים וסתם אזרחים שיכורים פוגרום בסלובודקה. היתה מהומה גדולה והשתוללות אכזרית. הליטאים התחילו ברחוב יורברקר, וכשגרזנים ומשורים בידיהם הלכו מרחוב לרחוב, מבית לבית ומדירה לדירה: שדדו, החריבו ורצחו.

בין הבתים הראשונים שהחריבו היה ביתה של משפחת מרדכי יטקונסקי. ד"ר שפרה יטקונסקי, קרובת המשפחה שלנו, היתה רופאת שיניים מפורסמת והעניקה שירות חנם לעניים, יהודים וליטאים כאחד. היא נרצחה בין הראשונים יחד עם משפחתה. בין הרוצחים היו בוודאי לקוחות שלה, אשר הכירו את ביתה ואת משפחתה. במשורים ביתרו את גוויותיהם של שפרה, בעלה מרדכי ובנם גדי. כך עשו גם להורי.

הם המשיכו לשדוד ולרצוח עוד שני ימים ושני לילות. ביום השלישי אספה החברה קדישא את הנרצחים, והמשפחות ששרדו התאספו בבית העלמין. שם כרו קבר המוני בשביל מאות הנספים. אחי יוסף אמר קדיש. יחד אתנו עמדו אונה ומריה, הצטלבו ולא חדלו לבכות. חזרנו מבית הקברות אנשים אחרים, קשישים יותר. ישבנו שבעה בביתנו. אונה ומריה סייעו לנו: הביאו לחם וירקות, בישלו, כיבסו וניקו ולא רצו לעזוב. יוסף ואני החלטנו למסור לאונה ולמריה את המפתחות של בית הורי ושל בתי העסק, וביקשנו מהן להישאר שם ולהמשיך בניהול העסק עד שתסתיים המלחמה, ואז נתחלק אתן שווה בשווה, כאילו היו אחיותינו מלידה. אכן, היתה בינינו מערכת יחסים נדירה ומיוחדת.

ביולי 1941 קבעו הגרמנים את תחומי המגורים של היהודים: שני גטאות, גדול וקטן זה ליד זה בפרבר סלובודקה. הם פקדו על כל היהודים מקובנה ומפרבריה לעבור לגור שם. בכל

המקומות האלה נטשו היהודים את בתיהם ואת כל מה שלא היה אפשר לקחת על הכתפיים או לדחוס בעגלת עץ קטנה. כך נסחבנו גם אנו בדרך לסלובודקה. ב-15 באוגוסט סגרו הגרמנים את היהודים בגטו והקיפו אותנו בחוטי תיל דוקרני.

עד שנסגר הגטו, היו אונה ומריה באות לבקר אותנו בכל יום. הן הביאו אוכל והתייעצו אתנו בעסקים שניהלו. סיכמנו אתן, שמיד אחרי שנתחיל בעבודות הכפייה בחוץ, ניצור אתן קשר, ושתינה אמרו פה אחד: "גם אם ניאלץ לסכן את חיינו, לא נעזוב אתכם". מיד אחרי שהתחלנו לעבוד בבניית שדה תעופה, נשים וגברים באותה העבודה, התקשרנו אליהן – אף שהדבר לא היה כל כך פשוט: עם הטלאים הצהובים מלפנים ומאחור קל היה לזהות אותנו, העיר היתה אסורה וסגורה בפנינו, וכך גם הטלפון. כאן עזרו לי פני הבהירות ושערותי הבלונדיניות. בפעם הראשונה הסרתי את הטלאים הצהובים בפחד רב, הלכתי העירה, טלפנתי לאונה – ושתינה באו מיד, אף שכמובן הסתכנו. לא לכל יהודי בגטו היו ידידות כמו אונה ומריה, כי מעט מאוד ליטאים המשיכו את הקשר עם מכריהם היהודים; אבל הן באו בכל יום: בגשם, בחום ובקור, בשלג ובסערה – דבר לא עצר בעדן, אפילו לא הפחד מפני הגרמנים.

ב-4 באוקטובר 1941 ערכו הגרמנים אקציה בגטו. הליטאים התנדבו ברצון ובהתלהבות לעזור, ואפילו עשו יותר ממה שהגרמנים ציפו מהם. במכות, בצעקות ובריירות בכולם – נשים וילדים, זקנים ונערים – אספו את היהודים מן הגטו הקטן אל המגרש של שוק הסוסים הישן בסלובודקה, ושם מיינו אותם: ימינה ושמאלה. אז עוד לא ידענו שפירוש הדבר חיים או מוות. את בית החולים שרפו, על הרופאים והאחיות, והוציאו מן הגטו את בית היתומים, שבו מצאו מחסה 170 ילדים, על העובדים והמורים. אחי יוסף ואשתו היו בגטו הקטן; הם יצאו מביתם באקציה הזו ולעולם לא חזרו – אך רחל'ה בתם היתה אתנו, בגטו הגדול.

אחרי האקציה החלטנו מאיר ואני שאסור לשבת עוד בחיבוק ידיים, וכי הדבר הראשון שעלינו לעשות הוא להציל את הילדים, כלומר להוציאם מהגטו. רחל'ה היתה בת 5 וחצי. הסברתי לה כמיטב יכולתי שילדים אינם יכולים להישאר עוד כאן בגטו, ולכן אקח אותה ואת ילדי למקומות אחרים. את ילדי אשלח אל ידידים ליטאים, אך מכיוון שאין להם בית גדול, אצטרך להשאיר אותה במקום אחר, והיא לא תוכל להיות עם ילדי. שם, בבית החדש, אסור לבכות ומוכרחים תמיד לציית. הפרידה לא תימשך הרבה זמן: עד שהמלחמה הקשה תחלוף, וכולנו שוב נהיה ביחד.

היא הסתכלה בי, דמעות בעיניה, ואמרה בשקט: "את לא רוצה שנישאר יחד, כי את לא אמא שלי, אלא אמא של ישראל וברל'ה".

"לא ילדתי היקרה", ניסיתי להסביר לה, "שם, בבית החדש שלך לוקחים רק ילדות קטנות, ולכן הם אינם יכולים ללכת אתך".

"אם כן, דודה לאה, קחי אותנו למקום אחר, שם נוכל להיות כולנו יחד", אמרה בתחנונים.

"ילדתי האהובה, מקום כזה לא קיים עכשיו בשבילנו. אני מבטיחה לך: שם יהיה לך בית טוב. הרבה אוכל, לא כמו בגטו. תלמדי שם בבית ספר וייתנו לך גם בגדים חדשים ללבוש וצעצועים. ראי, רחל'ה, אגלה לך סוד, רק בינינו, ותבטיחי לי שאף פעם לא תספרי אותו לאחרים: במקום שאת הולכת יקראו לך בשם חדש. אל תגלי אף לאחד את שמך האמיתי, את השם של אמא או אבא שלך, גם לא את שמי ושם דודך מאיר. גם אל תדברי שם על ישראל וברל'ה – אפילו אם ייתנו לך דברים טובים או יצעקו עלייך. את מבינה, ילדתי, את כל השמות הללו אל תשכחי, אלא תחביאי אותם בלב, כמו מתנה או סוכריות בנייר. כאשר יגיעו הזמנים הטובים, נמהר אני ודוד מאיר לבוא ולקחת אותך בחזרה, ואז תישארי תמיד אתנו. אני מבטיחה לך זאת, רחל'ה, האמיני לי שנבוא".

הלבשתי אותה בשמלתה ההדורה ביותר ושמתי סרט יפה בשערותיה. ארזתי צרור קטן עם חפציה, ולקחתי עשרה מטבעות זהב רוסיים מימי הצאר – רכוש מכובד שאונה מצאה בבית הורינו. הסרתי את הטלאי הצהוב, לבשתי את המעיל הטוב ביותר שלי, ונסעתי עם רחל'ה לשנץ, אל מנזר האחיות. הכרתי את הנזירה הזקנה, שפתחה בפני את שער העץ העתיק. היא חיבקה אותי בחמימות ואמרה: "היכנסי, העלמה גרכטיקייטה" – כנראה לא ידעה שכבר התחתנתי. היא היתה ידידותית, וזה היה סימן טוב. היא העבירה אותי בפרוזדורים המוכרים, הספוגים בריח של כרוב מבושל וחזיר מטוגן ישר אל הנזירה הראשית, האם סופיריור. היא הזדקנה, חשבת, והיא מרכיבה משקפיים עבים.

"בוקר טוב", בירכה אותי, "שבי, בבקשה, ואמרי לי מי את ומה את רוצה". עסק ביש! היא לא מכירה אותי או לא רוצה להכירני, חשבת לעצמי, וענית: "אני בתו של חיל גרכטיקר, וזו ילדתי של אחי יוסף. באתי לבקש שתצילו אותה, כי הם הורגים את ילדינו. אשלם בעד שהותה כאן ובעד לימודיה", אמרתי מהר, בטרם הספיקה לומר עוד משהו.

הנזירה הראשית שתקה ארוכות, ואחר כך אמרה לאט ובקול נחרץ, בוררת כל מילה: "איני יודעת מיהו חיל גרכטיקר; איני מכירה איש בשם כזה. אנו כאן מנזר קתולי, ואיננו מחזיקים ילדים יהודים תמורת כסף או בלעדיו. אני יודעת שיש ליהודים הרבה כסף, אבל לא הכל אפשר לקנות בכסף. אצלנו אי אפשר לקנות מקום בכסף. לא נמכור את נשמותינו ליהודים. לא אסגיר אותך לגסטפו, אבל את חייבת לעזוב את המנזר שלנו".

קשה לתאר מה חשתי באותו הרגע, אבל לנגד עיני עמדה מטרה חשובה וקדושה, וידעתי שכאן – ורק כאן – אני יכולה להציל את רחל'ה. למזלי לא איבדתי את עשתונותי והתחלתי מחדש.

"אם נכבדה, לא חשוב לי כרגע אם את זוכרת את אבי, שסיפק לכאן סחורות ב-23 השנים האחרונות. הוא איננו עוד, כי גם אותו הרגו. לא הגרמנים הרגו אותו – אלא ליטאים שיכורים, אף-על-פי שלא עשה לאיש רע מימיו. אבל לא בגלל זה באתי לכאן תוך סיכון חיי בצאתי מן הגטו. גם אחי ורעייתו נשלחו לאי שם, וכנראה לא יחזרו. ילדה זו היא בתם היחידה, ואני

מבקשת ממך בשם אלוהייך: הצילי את חייה! היא שרויה בסכנה גדולה, וזה המקום היחיד שבו תוכל להינצל. היא אינה נראית כיהודייה ומדברת היטב ליטאית".

הנזירה האדימה מכעס וענתה בקשיחות: "אכן, אביך הביא לכאן סחורות, ואנו שילמנו לו היטב. הוא הרוויח כאן יפה, אך מעולם לא נתן מתנות למנזר. הוא היה אדם ישר – את זה אני יכולה לומר, ועכשיו איננו. אלהים יעניש את האשמים, אם אמנם אשמים הם במותו. לפי הדת שלנו אסור להרוג יהודים, אלא יש להעלותם על הדרך הישרה; ואם הם מסרבים ועקשנים, יהיו חייהם מלאי סבל. כן, הם חייבים לסבול; הם צריכים לסבול עד שילמדו. את ישו עיניתם, ואחר כך הרגתם. כן, נכון, הילדה אינה נראית כיהודייה. היא נראית נחמדה, ואנו ניקח אותה ונצילנה, את גופה ואת נשמתה – אם את תיתני לנו אותה לתמיד. היא תגדל כנוצרייה, כמו כל אחת מאתנו. זו מצווה גדולה אצלנו. ניתן לה שם חדש ובית חדש, ואת לא תחפשי אותה עוד לעולם. את תחתמי על מסמך כזה, אם את רוצה להשאיר אותה פה".

לחיי בערו, וכל גופי רעד, כאילו חליתי פתאום בקדחת. הרגשתי שעיני מלאו דמעות – אבל לא בכיתי. קפצתי את ידי בחזקה, ושמעתי את קולי ברור וחזק: "קחו את הילדה! אני רוצה שתישאר בחיים". איני יודעת מדוע נזכרתי באותו מעמד במשפט שלמה – שתי הנשים והתינוק האחד החי ביניהם. "אני אכתוב ואחתום על כל מה שאתן רוצות. אני רוצה שרחל"ה תישאר בחיים", חזרתי על כך מספר פעמים, "שתישאר בחיים! שתישאר בחיים!"

אם המנזר קראה לנזירה, כנראה המזכירה שלה, וסיפרה לה מהר מה רצוני. בו בזמן הכתיבה לה כמה שורות. הנוסח היה מוכן אצלה, ונראה שלא הייתי היחידה שחתמה עליו. במסמך נאמר שאני מוסרת את רחל"ה לנצח, ואף פעם לא אתבע אותה חזרה. חתמתי, ושתי הנזירות חתמו כעדות. לפני צאתי שאלה אותי הנזירה הראשית כמה כסף הבאתי, משום שהכסף שייך לרחל"ה, ובינתיים יחזיקו וישתמשו בו במנזר. הושטתי לה את עשרות מטבעות הזהב ואמרתי לה: "אחרי המלחמה אוכל להביא עוד כסף, משום שאחי השאיר אדמה. אמכור אותה, ואת הכסף אביא למנזר".

"לא", אמרה הנזירה, "אל תבואי עוד, אל תחזרי שוב למנזר. אנו לא זקוקות לכסף שלכם". לעולם לא אשכח את מבטה של רחל"ה, כציפור הנחבטת בדפנות של כלוב. עזבתי והשארתי את רחל"ה במנזר. היה זה בנובמבר 1941.

את שני בני הובלתי לבקתה של איכר עני, דודן רחוק של אונה, על-יד פוניבז'. למעשה רציתי להעביר גם אותם למנזר, לכנסייה, ואונה ומריה הסתובבו בכפרים ובעיירות וחיפשו מקום – אבל בכל מקום אמרו להן הכמרים שאינם יכולים לקבל בנים יהודים, כי הסימן היהודי שעל גופם מהווה סכנה גדולה לכנסייה.

בעצמי הובלתי אותם אל החווה. רציתי לראות את המקום ואת הבית ולפגוש את האיכר. נסעתי בעגלה מלאה קש, ומתחתיו החבאתי את הילדים. האיכר קיבל אותנו בסבר פנים יפות, האכיל והשקה אותנו. החווה היתה ענייה. לאיכר היו פרה וחמישה-שישה חזירים,

והבנים שלי נעשו רועים. כסף לא רצה האיכר לקבל באומרו: "מה אעשה עם הכסף או הזהב? אם אתחיל לקנות חפצים חדשים, יבחינו בכך השכנים שלי ויאמרו שהתעשרתי, ומיד יבינו שאלה הם ילדים יהודים. רצוני לתת לילדים בית ולהתחלק אתם בלחמי. איני עושה זאת תמורת כסף. לדעתי, העולם השתגע מרוב עושר, מרוב ידע ומרוב ספרים ושכח את האדם הקטן. כל המכונות הגדולות, כל האווירונים שטסים בשמים כציפורים חשובים יותר בעיני האנשים מהאדם. גם אחי הליטאים שכחו את הצרות שעוללו להם הגרמנים במלחמת העולם הראשונה, לא למדו שהגרמני אינו אוהב אף אדם, ומחשיב רק את עצמו. בעיניהם הגרמנים חכמים, יפים, טובים וחזקים יותר מכל בני האדם. טיפשים הם האחים שלי. את הסובייטים שונאים, וזה אני מבין, אבל קשה לי שאת הגרמנים הם אוהבים. עולם שהשתגע, עולם שבו ילדים מפחדים לחיות עם הוריהם, עולם שילדים חפים מפשע נתונים בסכנה. אני מתבייש מדברי הכומר שלי ומאחי הליטאים, ובאותו הזמן שמח שאונה הציעה להביא את הילדים אלי. הם יהיו כמה זמן שתרצי, ובכל עת שתרצי תוכלי לקחת אותם. אך אני מוכרח להחליף את שמותיהם. לגדול אקרא יונס, ולקטן פטרס. אוהב אותם כאילו היו ילדי. מעולם לא נישאתי ולי אין ילדים", סיים בטוב לב.

השארתי אפוא בדצמבר 1941 את יונס ופטרס שלי אצל האיכר הטוב בכפר ליד פוניבז', והבית שלי בגטו נשאר ריק ועצוב; אבל מאיר ואני היינו מלאי תקווה שנתגבר ונשרוד. את בני ראיתי מזמן לזמן, אך אונה ומריה היו באות בתדירות גדולה יותר לבקר אותם. את רחל'ה אסור היה לבקר, אך ידעתי שיש לה בית מסודר יותר, אוכל טוב יותר וכן בית-ספר. עם זאת הייתי בטוחה שהבנים שלי זוכים אצל האיכר ליחס חם ואנושי יותר. מריה חיפשה עבודה במנזר של שנץ, כדי שתוכל לדעת מה קורה עם רחל'ה שלנו. היא לא מצאה שם עבודה, אך התיידדה עם הנזירה הזקנה, שומרת השער. זו גילתה לה בסוד, שבמנזר נמצאות ארבע בנות יהודיות, כולן מתחנכות כקתוליות אמיתיות, וכל הנזירות מרוצות שהצילו את כל ארבע הבנות למען הדת האמיתית. בני לא עברו לדת הנוצרית; האיכר גם לא הכריח אותם לעשות יותר ממה שיכלו, אבל הם התגעגעו הביתה, ונפשם יצאה אלינו. תמיד שאלו אותי ואת אונה ומריה מדוע אין אביהם בא לראות אותם, עד מתי יישארו שם, ומדוע אין אנו באים לגור בכפר. בינתיים שכחו את שמותיהם היהודיים, ויותר ויותר נראו כמו רועים ליטאים, דיברו בלשון של האיכר, וסיגלו לעצמם גם את גינוניו. כל אלו היו חדשות טובות, סיכויים להישאר בחיים.

מאיר רצה מאוד להיפגש עם הילדים, אבל אני לא הסכמתי שייסע לפוניבז'. לכן הציע שכולם ייפגשו בשנץ – מקום הרבה יותר קרוב. חששתי שיתפסו אותנו, כי היה לו מראה יהודי, ולכן לא אפשרתי לו לראות את ילדיו – אך גם לא הצלתי אותו מידי הגרמנים: ב-1942 לקחו את מאיר באקציה שנשלחה לריגה. הוא לא ראה עוד את ילדיו, ואני לא ראיתי עוד את מאיר לעולם.

בראשית 1943 מתה מריה מהתקף לב, ואונה אושפזה בבית חולים בשל זיהום בכליות. בדצמבר אותה שנה גילתה הגסטפו את ילדי והחזירה אותם לגטו באזהרה, שאם יעזבו אותם עוד פעם, הם יירו בהם בו במקום. כבר מזמן שכחו הילדים את הגטו וגדרות התיל, ולא רצו להישאר שם. הם התרגלו לחופש, לשדות ויערות, ולכן הביטו בעצב על הציפורים וקינאו בהן: כה חופשיות הן חולפות מעל גדר הגטו! "גם אנו רוצים לצאת", התחננו לפני, "החזירי אותנו לדוד פבל! הרי גם אבא יצא מן הגטו!" בינתיים נודע לי שהאיכר פבל ניצל בדרך נס מידי הגסטפו על החזקת ילדים יהודים: הוא עזב את הכפר ממש לפני שהגיעה המשטרה ונמלט לכפר אחר, מרוחק, לאחותו ומשפחתה. חיפשתי מקומות אחרים, אבל בלי עזרתן של אונה ומריה לא יכולתי למצוא מקום, גם לא לשית עצה בנפשי. הרעב הגדול בגטו השיגנו, ואני והילדים נעשינו פתאום רעבים ומפוחדים יותר. הביטחון, החלום והאשליה, שאנו חיים עתה כמו בגטו של ימי הביניים, גזו אט אט. במו עינינו ראינו ששיטות הרצח והעינויים חדשניות ומאורגנות היטב, ותנאי החיים נעשו יותר ויותר גרועים ומלאי סכנות.

היום העצוב והנורא ביותר בגטו בכלל, ובחיי בפרט, היה 27 במרס 1944: יום האקציה של הילדים. מההורים, שעוד היו בחיים, לקחו את ילדיהם והשליכו אותם כמו סמרטוטים למשאיות. לשווא התחננו האמהות, ואני ביניהן, זעקנו ובכינו, תלשנו את שערותינו, נפלנו לרגלי הגרמנים, נישקנו את מגפיהם וביקשנו ללכת עם ילדינו. ניסינו להיאחז במכוניות שבהן אספו את הילדים. לא היו לנו שום אשליות: כל ההורים הבינו לשם מה לוקחים את ילדיהם, ורק את המקום לא ידענו. הפעם שתקו הגרמנים; כבר לא היו להם תירוצים, כמו באקציות האחרות, ולא סיפרו סיפורים ושקרים. הם עשו את מלאכתם באכזריות ואטימות יחד עם הליטאים והאוקראינים והחרישו. לעתים ירו בילד בוכה, ולפעמים ריסקו ראשו של ילד לקיר בית ושתקו. מוסיקה נשמעה מרמקולים במשאיות, כדי להשתיק את בכי הילדים וההורים. את המבוגרים היכו, דחפו ופצעו, אבל לא ירו בהם, כי לא היתה זו שעתם של ההורים. יומיים ארכה האקציה הזאת. הגרמנים ועוזריהם חיפשו בכל מקום, בדקו בכל הבתים, בעליות ובמרתפים ובמקומות המסתור השונים, כדי שילדים לא יישארו, חלילה, אצל היהודים בסלובודקה. כ-1,200 ילדים ויותר מ-100 קשישים נאספו באותה עת, ושוב נותרתי לבדי, אשה קשישה בת 33.

עדיין קיוויתי שבעלי מאיר חי ועובד באיזה מקום שהוא, וידעתי שרחל'ה חיה. מיום ליום נעשה המצב בחזיתות גרוע וקשה יותר בשביל הגרמנים. הם כבר ידעו שהקץ אכן הגיע לרייך בן אלף השנים; הבינו שהם המפסידים במלחמה, ושיצטרכו לתת דין וחשבון על מעשיהם; אבל לגבינו, היהודים, הם התנהגו כאילו היו מנצחים במלחמה. אמנם כן: אותנו, היהודים, הם ניצחו, ואנחנו הפסדנו. עד היום איננו יכולים לשמוח בניצחון העולם ועל המפללות שנחלו אויבינו, משום שהן באו מאוחר מדי עבורנו. אין שירי הודיה אחרי חורבן כזה, משום שמעולם עוד לא התרחש כמוהו. קשה אפילו לכתוב קינות חדשות או לכתוב מגילת

איכה חדשה, שתספר על הכל או תזכיר את כל היהודים שנהרגו והומתו, על הגופות הזרוקות והאפר, המפוזרים על שדות נכר, שלא הובאו לקבורה.

ב-1 באוגוסט 1944 שחרר הצבא האדום את קובנה. הפרטיזנים, שנלחמו נגד הגרמנים, יצאו מן היערות. ב-4 באוגוסט נאספו השרידים, שבעת חיסול הגטו הסתתרו בבונקרים ובמלינות, בפעם הראשונה באופן גלוי בחצר בית הכנסת הקורלי (שנקרא על שם המקהלה הידועה בעבר ברחוב אוז'סקינו). כ-35 אלף יהודים נכנסו לגטו סלובודקה, ורק כ-300 איש התאספו אחרי השחרור. כל אחד חיפש את בני משפחתו, רובם עם תקווה שמישהו שרד אי שם ויחזור. עתה שמענו בפרוטרוט על הטבח בפורט הרביעי, השביעי והתשיעי, שבהם הרגו יהודים מליטה, פליטים ואזרחים מגרמניה ומארצות אירופה אחרות. שמענו אז בפעם הראשונה את השמות הנוראים: מיידנק, בלז'ץ, חלמנו, טרבלינקה, סוביבור ואושוויץ – מקומות שבהם הרגו רוסים, פולנים, צ'כים וצוענים ומיליוני יהודים. מאיר לא חזר. איש כמעט לא נותר מהאקציה שנשלחה לריגה.

אזרתי אומץ ונסעתי לשנץ למצוא את רחלה. צלצלתי בפעמון המנזר. פתחה לי את השער אותה נזירה זקנה, השומרת, עם אותו חיוך רחב של בוקר טוב. "כמה טוב לראות אותך, העלמה גרכטיקר!" הוסיפו לזכור את שמי מלפני נישואי.

אמרתי: "ברצוני לראות את הנזירה הראשית".

"הו, יקירתי, הנזירה הראשית אינה עוד בחיים. היא מתה לפני שישה חודשים. חולה היתה החביבה, היה לה מום בלב. הלכה לעולמה, הקדושה, ישר אל האלוהים הלכה. כל כך קדושה היתה, כל כך יקרה ואדוקה".

בקושי שמעתי מה שדיברה אלי: "הגידי לי, בבקשה, והמזכירה שלה, הנזירה הצעירה, היכן היא?" שאלתי.

"הו, היא כאן. בינתיים היא ממלאת את מקומה של הנזירה הראשית".

בלשון בקשה אמרתי לה: "הובילי אותי בטובך ישר אליה, יש לי עניין חשוב לדבר אתה".

הנזירה הזקנה הלכה בראש, ואני אחריה, באותם הפרוזדורים החשוכים עם ריחות של כרוב ושומן חזיר. היא דפקה על דלת המשרד. לא חיכיתי לתשובה ונכנסתי בצעדים מהירים.

"בוקר טוב", קראתי עוד בעומדי ליד הדלת, "באתי לראות את רחלה שלי, שהשארתי כאן לפני שלוש שנים. בבקשה, באתי לראות אותה".

הנזירה הסתכלה עלי בעיניים זועפות, החווירה והאדימה. הצבעים על פניה התחלפו כל הזמן. "מי את? אני לא מכירה אותך, ואין לנו ילדה בשם רחלה. אין לנו כאן ילדים יהודים. זהו מנזר קתולי".

ידי התחילו לרעוד, ורגלי פקו. הרגשתי שאני עומדת ליפול, ובלי רשות התיישבתי על הכיסא הקרוב. ואז עשיתי דבר שמעולם לא עשיתי עוד בחיי: לראשונה התחלתי לצעוק. בעצמי לא שלטתי על צעקותי. הן התפרצו מלבי:

"את, את", צעקתי, "הנך כמו כל הרוצחים האחרים – הגרמנים, הליטאים, האוקראינים והפולנים. הם כולם נוצרים, ומקרבם יצאו הרוצחים הגדולים ביותר בתולדות האנושות. האם יש מישהו מכם המתחרט על המעשים האלה? אני רוצה את ילדתי. בעצמי מסרתי לך ולאם הראשית. את היית אז המזכירה של הנזירה הראשית. אתן לקחתן את ילדתי. את כולם הרגו, שרפו ועינו. בודדים נשארנו וכל כך מעטים. את ילדתי אני רוצה! את ילדתי!..."

הנזירה ישבה בכורסתה כמו פסל חצוב מאבן. "כן, אני זוכרת, ילדה בלונדינית. כן, נכון, את הבאת אותה אלינו וחתמת על מסמך שהילדה תישאר אצלנו לתמיד. נו באמת, לא אכפת לך שחתמת? את לא מכבדת חתימה כזאת? לצערי הילדה מתה. חלטה, קראנו לרופאים, אבל הם לא יכלו להצילה. מתה המסכנה."

תוך כדי דיבורה שמעתי לפתע מקהלת ילדות. לבי התחיל להלום, וחשתי שהנה הוא עומד לפרוץ ממסגרתו. התרוממתי ממקומי, וכמו מהופנטת, בלי לומר מילה לנזירה, פתחתי את הדלת והתחלתי להתקרב אל הקולות, אל החדר שמשם שמעתי את שירת המקהלה. הנזירה צעקה אחרי: "לאן את הולכת? בואי ושב, יביאו לך תה". לא עניתי והמשכתי ללכת בפרוזדור הארוך וחיפשתי את המקהלה, את הילדות. הנזירה הבינה מיד לאן אני הולכת ורצה אחרי בניסיון לעוצרני. "לכאן אסור להיכנס! כאן לומדות הילדות!" הכריזה.

פתחתי את דלת החדר. כ-20 ילדות בתלבושות המנזר שרו במקהלה והסתכלו עלי בתימהון. מפחד חדלו לשיר. בחנתי במבטי את הילדות. הנזירה התקרבה, נעמדה לפני וניסתה להסתיר מפני את הילדות. פתאום ראיתי אותה; ראיתי את העיניים הכחולות – עיניו הכחולות של אחי יוסף נשקפו אלי מפנים קטנות וחוורות. "רחלה, רחלה!", זעקתי, "זו אני, דודתך חנה לאה! את לא מכירה אותי, רחלה? באתי לקחת אותך הביתה כמו שהבטחתי לך!"

דחפתי את הנזירה והתקרבתי אל הילדה, שעמדה בשורה השנייה. הנזירה ניצבה כקפואה, בלי מילים על לשונה, אבל עיניה ירקו אש ושנאה. לפתע אמרה: "אנה מריה, אמרי לאשה הזאת שהיא טועה". רחלה השפילה את עיניה ואמרה: "אשה נכבדה, שמי איננו, שמי איננו... גמגמה, "שמי הוא אנה מריה, קוראים לי מריטה, אנה מריה", ופרצה בבכי. "בבקשה, צאי מכאן", פנתה אלי הנזירה חריפות, "את מפריעה לילדות, מרגיזה אותן. הן לא מכירות יהודים". היא התקרבה אלי והוסיפה בכעס: "בבקשה, צאי החוצה! לך, עזבי אותנו! ילדתך מתה".

עד עכשיו איני זוכרת כיצד יצאתי מהמנזר. מן הסתם הוציאו אותי. איני זוכרת מי נעל את השער אחרי. אני רק זוכרת שנאחזתי בשער והתחלתי לבכות. גם איני זוכרת כמה זמן עמדתי ובכיתי. כל אבדותי, כל כאבי, כל ייסורי, כל יגוני התפרצו. כל גופי רעד, ואני בכיתי ובכיתי. באתי למנזר בבוקר, ולא הרגשתי שבינתיים נעשה כמעט חושך – ואני עדין עמדתי ליד השער ולא יכולתי לזוז משם.

פתאום הרגשתי יד על שכמי. לידי ניצב קצין רוסי במדים, ועל חזהו אותות רבים של גיבור מלחמה. הוא הביט עלי, ושאלה בעיניו. בכיתי ודיברתי, בכיתי וסיפרתי לו, וזמן רב עבר עד שהבין את דברי. אחר כך שאל אותי: "האם את בטוחה שאותה ילדה, אנה מריה, היא רחל'ה שלך?"

"בטוחה, בטוחה", הוספתי לבכות, "כל כך בטוחה, כאילו זיהיתי את אמא שלי. הילדה הזו שלי, בעצמי השארתי אותה כאן. עכשיו אני רוצה את ילדתי, אולם הם לעולם לא ייתנו לי אותה". המשכתי לבכות ולא יכולתי להירגע. הקצין צלצל בפעמון השער, ובקול חריף, מלא סמכות, ביקש לשוחח עם הנזירה הראשית. מיד הופיעה, חיוורת ועצבנית, ואמרה בקול רם: "הו, שוב היא כאן, היהודייה המשוגעת שילדתה מתה. כבר סיפרתי לה את הכל, אולם היהודים נעשו משוגעים מצרותיהם".

הקצין לא שינה את נעימת קולו ואמר בחומרה:

"בבקשה, הביאו לי את המסמכים של הילדה הזו, ששמה אנה מריה, וכן את המסמכים שעליהם חתמה האשה הזו. אני גם רוצה לראות את כל הניירות הנוגעים לילדה רחל'ה שמתה. מתי מתה והיכן?"

הנזירה נלחמה למען נשמתה של רחל'ה שלי. היא הוציאה רק מסמך אחד ויחיד – את המסמך שעליו חתמתי – ואמרה שברצונה, בשם המנזר, ללכת לבית המשפט, שם תראה את שאר המסמכים. אין זה חשוב אם הילדה מתה או אפילו חיה, טענה, היהודייה מסרה את הילדה – והיא, חיה או מתה, שייכת להם, למנזר כנוצרייה.

אולם הקצין לא השתכנע מדברי הנזירה. המדים שלו, סמכותו והפחד מפני בית המשפט הסובייטי חסר האל ניצחו, והפעם עזבתי את המנזר עם רחל'ה שלי. הקצין ליווה אותנו ברכבת עד קובנה. בדרך סיפרתי לו שבמנזר מצויות עוד שלוש נערות יהודיות. לדאבוני לא ידעתי את שמותיהן. הודיתי לו בכל לבי ורציתי לנשק את ידיו, אך הוא אמר:

"אשה חביבה, את לא צריכה להודות לי. אדאג גם לשלוש הילדות האחרות. אאתר אותן ואביאן לוועד היהודי בקובנה. קחי את רחל'ה שלך וסעו הביתה. ליטא אינה עוד הבית שלכן. הגלות אינה עוד מקום לעמנו, אינה עוד הבית שלנו. שלום ולהתראות!"
הוא אפילו לא אמר לי את שמו.

מקור: מאשה גרינבאום, חיים על פי התהום, יד ושם, ירושלים, 1999, עמ' 251-268.